

Prethodno priopćenje UDK 17.023.1(045)

doi: [10.21464/fi40212](https://doi.org/10.21464/fi40212)

Primljeno: 30. 7. 2019.

Kenan Šljivo

Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet, Franje Račkog 1, BA-71000 Sarajevo
kenosljivo@hotmail.com

U mrežama normi: Brandomovo razumijevanje racionalnosti

Sažetak

U ovom se radu analizira koncepcija racionalnosti koju u svom filozofskom učenju razvija Robert Brandom. Radi se o analizi Brandomova pragmatički orijentiranog diskursa koji se odnosi na pitanje racionalnosti iz perspektive čovjekovih jezičnih praksi, gdje se tek u susretu s drugim pripadnicima određene jezične zajednice manifestiraju oni aspekti ljudske prirode koje možemo označiti terminom racionalnost. Ono što čini središnji dio ovog rada odnosi se na Brandomov normativni idiom koji on postulira kao onaj koji je eksplanatorno najpodobniji za razumijevanje jezičnih praksi i na njima zasnovane ideje racionalnosti.

Ključne riječi

Robert Brandom, racionalnost, jezična praksa, interpretacija, norma

Uvod

Od objavljivanja njegova prvog značajnog djela *Making It Explicit*, misao američkog filozofa Roberta Brandoma u filozofskim (i općenito humanističkim) krugovima izaziva vrlo veliki interes, i to sasvim opravdano: na filozofsku misao tako širokog spektra ne može ostati ravnodušan nitko tko se filozofski zanima za pitanja jezika, uma, komunikacije itd. U svim ovim pitanjima Brandom se pokazuje kao autentičan i kreativan mislilatelj koji ima jedinstvenu metodološko-analitičku perspektivu. Ta je perspektiva jedinstveno sistematična i kao da se u njoj prepoznaje tradicionalna i gotovo nostalgična potreba za izgradnjom jednom obuhvatnijeg filozofskog sistema. Kako kaže Jeremy Wanderer:

»... nazvati Brandomovu filozofiju 'sistematskom' ne znači samo reći da on želi dispartne dijelove svoga filozofskog mišljenja učiniti koherentnim. U igri je više od toga. Čini se da je Brandomu, kao i nekim od njegovih heroja iz njemačke idealističke tradicije, stvaranje neke vrste objedinjujućeg filozofskog sistema zaseban filozofski cilj.« (Wanderer, 2008: 4)

Jedna takva tema, obuhvaćena ovim sistematskim pristupom, jest i pitanje *racionalnosti*. Ono što se čini kao osnova za izgradnju jednog koordinatnog sistema za razumijevanje Brandomove koncepcije racionalnosti jest (što je i matrica njegove cjelokupne filozofije) pragmatički kut gledanja na to pitanje (Stekeler-Weithofer, 2008).

Vrlo iscrpan prikaz Brandomova razumijevanja racionalnosti dao je već navedeni Jeremy Wanderer u svojoj knjizi *Robert Brandom*. To je jedan od prvih sistematskih prikaza Brandomove filozofije. No Wanderer svoje istra-

živanje najvećim dijelom fokusira na doktrinarne i konceptualne matrice koje Brandom koristi u izgradnji vlastitoga stajališta. S druge strane, mi ćemo se u ovom radu fokusirati na sam koncept racionalnosti i način projektiranja istoga u duhu pragmatičkog okreta u kojem se primat daje jezičnim praksama kao onim socijalnim praksama u kojima jedino ima smisla pitati o ovom konceptu. Tu ćemo pokušati istaknuti i utjecaj Wittgensteinove filozofije na takve Brandomove stavove. Također ćemo povezati Brandoma s nekim aspektima Davidsonove filozofije. Cilj je ovog rada prikazati i ispitati plauzibilnost te projekcije i, eventualno, naznačiti put za buduća istraživanja obrađene tematike.

Što znači reći *mi*?

Pitanje racionalnosti kao jedinstvenoga svojstva ljudske vrste seže u same početke ljudske refleksije ili, preciznije rečeno, samorefleksije. Brandom ga precizno identificira kao teorijsku konstantu u najvećem broju filozofskih promišljanja o ljudskoj prirodi (Brandom, 2009). No kakva je *priroda* i kakva je *struktura* te racionalnosti da nas nukaju da budemo tako oprezni (usudili bismo se reći: i tak strogi) u demarkaciji čovjeka od drugih živih bića? Zašto je tako teško objasniti pripadanje ljudskoj *mi-zajednici* (Rorty, 1989) i koji su kriteriji pripadanja istoj?

Jasno je da je pojam *racionalnosti* pojam koji je vezan za pripadanje određenoj kulturi: nešto što je u jednoj kulturi racionalno prihvatljivo i što stoji u osnovi individualnih i socijalnih praksi, utemeljeno je na složenoj mreži običajnih, vrijednosnih, kognitivnih i drugih matrica kulturne autorefleksivnosti. Tek se iz te perspektive razumiju načini na koje se procjenjuju i klasificiraju različiti društveni modeli racionalnosti. Ono što je za jednu zajednicu racionalno prihvatljivo u drugoj može biti sankcionirano. Činjenica je da biti dio jedne zajednice znači prihvatiti određeni krovni model kolektivnih eksplanatornih obrazaca koji se učitava kao važeća struktura racionalnosti u pojedinačnim situacijama u kojima individue djeluju.

Brandomovo polazište u ovom pitanju jest inferencijalistički model značenja kao model koji ima kapacitete da objasni smisao i značenje pojmovnih sadržaja kao temeljnih jedinica komunikacije i racionalnog postupanja. Poznato je da je ovaj model antipod semantici koja se fokusira na uvjete istinitosti tvrdnji i koja kao takva daje primat referenciji koja jest krajnja verifikacijska instanca značenja. U tom je smislu Brandom želio pokazati da svaka referencijalna identifikacija pojmovnog sadržaja s nekim izvanjezičnim stanjem stvari nije adekvatna ako se ne eksplicira konceptualna uloga tog sadržaja u jednoj široj mreži konceptualnih relacija. Stoga se svaka semantička analiza treba artikulirati inferencijalnim putem, tako da se jezična praksa prikaže u formi onoga čemu se obvezujemo i što prihvaćamo u nekoj socijalnoj igri pružanja razloga za upotrebu jezika u komunikativne svrhe. Svaka se praksa identificira kao praksa koja je semantički relevantna tek iz perspektive mogućnosti da bude inferencijalno artikulirana.

»To da su sadržaji koji nam se daju ovim praksama prepoznati kao *diskurzivni* ili *pojmovni* sadržaji (kao rod u kojem propozicijski sadržaji čine najosnovniju vrstu) ovisi o njihovoj *inferencijalnoj* artikulaciji i međusobnom odnosu.« (Brandom, 1994: 157–158)

Vidimo da je ideja racionalnosti koja je izložena u *Making It Explicit* povezana s Brandomovim razumijevanjem logičko-semantičkih kapaciteta koji su imanentni akterima u govornim kontekstima. Brandomova sada već širo-

ko poznata tvrdnja da je »logika organ semantičke samosvijesti« (Brandom, 1994: xix) postala je osnovom za ideju po kojoj je moguća samoidentifikacija čovjeka kao bića koje je sposobno da nešto učini u jezičnoj praksi i da to učini na način koji uključuje dinamičan proces prepoznavanja i opisivanja vlastitih sposobnosti koje su implicitne u toj jezičnoj praksi, a koje se izgovaranjem tvrdnji u različitim kontekstima čine eksplicitnima. Brandom na taj način pokazuje da je potrebno okrenuti eksplanatorni slijed: ne treba, naime, krenuti od logičkih kapaciteta kao od nužnih uvjeta racionalnosti, nego treba primarno razumjeti činjenicu da su racionalni kapaciteti u osnovi samoidentifikacije ljudi kao bića koja su u jezičnim praksama sposobna da se vode logičkim pravilima.

Brandom prepoznaje da je cjelokupna analitička tradicija stremila k razumijevanju logičkog vokabulara kao privilegiranog u odnosu na pitanja semantičkih relacija. Različite analitičke tehnike i postupci uvodili su se i primjenjivali u te svrhe. Svi su ti pristupi, međutim, limitirani i nedovoljni.

»Priroda ključnog aspekta semantičke relacije između vokabulara različito je karakterizirana tijekom povijesti analitičke filozofije: kao analiza, definicija, parafraza, prevođenje, redukcije različitog tipa, kao proizvođenje istine i kao različite vrste supervenijencije vokabulara – da nabrojimo samo neke od njih. U svakom navedenom primjeru, međutim, ono što je karakteristično za klasičnu analitičku filozofiju jest to da je *logičkom* vokabularu dodijeljena privilegirana uloga u određivanju ovih semantičkih relacija (...). Referirat ću se na ovaj aspekt analitičkog projekta kao na njegovo obvezivanje 'semantičkom logicismu'.« (Brandom, 2008: 2)

Drugim riječima, ne postoji način da se pukim prikazivanjem formalnih zakonitosti naše jezične prakse objasni način na koji se određena jezična praksa razumije kao racionalna ili iracionalna. U tom kontekstu Brandom kritizira svaki formalni pristup našoj praktičnoj diskurzivnoj strani jer ona previda činjenicu da se praktične inferencijalne artikulacije pojmovnog sadržaja uvijek iznova moraju prepoznati u različitim govornim kontekstima. One su, naime, uvijek jedan novi niz induktivnih konceptualnih sekvenci i nikakav apstraktni model koji ih treba objasniti ne može bez ostatka umrežiti razloge za takvu vrstu jezičnog postupanja. Na tom tragu Brandom izvodi svoju kritiku formalizma i njegovih temeljnih načela.

Kritika logičkog formalizma

Brandom je u pravu kada ukazuje na ekspresivnu snagu logičkih sistema kakve nalazimo kod Gentzena i Fregea, kad je riječ o validnosti svakodnevnog govora određenog govornika. No formalizam ovih sistema ograničen je i nije sposoban do kraja uhvatiti praktičnu stranu stvarnog diskurzivnog ponašanja u svoju eksplanatornu mrežu. Međutim, što točno Brandom označava pojmom 'formalizam'? To su one teorijske pozicije koje drže da formalno-logičko zaključivanje jest osnova svekolike racionalnosti. Tu se uvijek radi o potrebi da se, kada se za karakterizaciju nekog jezičnog činjenje primijeni predikat 'logično', to razumije kao propulzija za karakterizaciju tog jezičnog ponašanja kao *racionalnog*. Čini se da je to imao na umu Nijaz Ibrulj kada je govorio o logičkim zakonima kao o logičkim stereotipima:

»Sada možemo reći da je jedan logički zakon jedan logički stereotip koji obvezuje sve imaoce konceptualne sheme u svim situacijama upotrebe ili karakterizacije predikata 'logično', a da je princip logičkog postupak koji omogućava otkrivanje svojih stereotipa u kontekstima koji su nestereotipni, te kao takav *princip harmoniziranja* konteksta sa stereotipom putem karakterizacije predikata 'logično' za sekvence konteksta koje imaju smisao, značenje i referenciju.« (Ibrulj, 1999: 212)

Ono što Brandom prihvaća kao ispravno kod autora koji zastupaju navedeni pristup jest inzistiranje na *inferencijalnoj* artikulaciji pojmovnog sadržaja. Ispravnost te vrste inferencijalne artikulacije pojmovnog sadržaja pokazuje u kojoj je mjeri *sadržaj* pojmova važan za njihove uloge premisa i konkluzija u zaključivanju.

»Ova se ‘dogma’ priklanja onom redosljedu objašnjenja koji tretira sve inferencije kao dobre ili loše samo na osnovi njihove forme, dok je sadržaj tvrdnji od kojih su sačinjene bitan samo za istinitost (implicitnih) premisa. Prema tom načinu rješavanja stvari, ne postoji nešto takvo kao što je materijalna inferencija. Stajalište koje ‘dobre inferencije’ razumije kao ‘formalno validne inferencije’ i koje postulira implicitne premise kao one koje su ‘neophodne’ može se nazvati *formalnim* pristupom inferenciji.« (Brandom, 1994: 98)

Međutim, ograničiti se samo na njihovu *inferencijalnu formu* značilo bi zanemarivanje navođenja uvjeta primjene pojmova u stvarnim komunikativnim situacijama: sadržaj je ovisan o uvjetima primjene pojmova koji ga modeliraju – sama inferencijalna uloga pojmova u nekom kontekstu jest njegov sadržaj. Brandom zato pledira za materijalnu inferencijalnu artikulaciju koja se koristi za utvrđivanje uloge koju neki pojmovni sadržaj igra u socijalnoj komunikativnoj praksi te ne pravi razliku između forme i sadržaja u nekom pojmovnom sadržaju: sama inferencijalna uloga neke pojmovne strukture, eksplicirana materijalnom inferencijom, jest *sadržaj* te strukture. Na ovom se primjeru vidi kolika je ekspresivna snaga materijalne inferencije: ona je sposobna izraziti takve praktične uvjete koji iznova determiniraju istinosnu vrijednost konzekventa. Svaki novi uvjet može iznova transformirati načine na koje se pojmovni sadržaji međusobno odnose.

»Mogu, s ovim u pozadini, postulirati svoju temeljnu tezu: normativni vokabular (uključujući izraze preferencije) čini eksplicitnim usvojena (bilo da su pripisana ili potvrđena) *materijalna* svojstva *praktičnog* mišljenja. Normativni vokabular igra istu ekspresivnu ulogu na *praktičnoj* strani kakvu igra *kondicional* na *teorijskoj* strani mišljenja.« (Brandom, 2001: 89)

Tako dokazuje za neko teorijsko i apstraktno razumijevanje racionalnosti uvijek moramo tražiti u stvarnim govornim kontekstima koji onda izgledaju kao empirijska osnova za verifikaciju ili falsifikaciju predloženog teorijskog modela. Materijalna je inferencija sposobna da eksplicira uvjete praktičnog povezivanja različitih pojmovnih struktura (sudova) i konzekvence tog povezivanja. Važno je naglasiti da ti uvjeti nisu fiksirani i ovise o brojnim varijabilnim faktorima koji implikativnu relaciju potvrđuju, transformiraju ili pokazuju kao nemoguću. Ti se uvjeti također moraju pojmovno artikulirati te primjenom logičkog aparata prikazati. Brandom navodi slikovit primjer za eksplanatornu relevantnost materijalne inferencije:

»Ako ja kresnem ovu suhu, dobro napravljenu šibicu, ona će se zapaliti. ($p \rightarrow q$)

Ako p i ako se šibica nalazi u jakom elektromagnetnom polju, onda se ona *neće* zapaliti. ($p \& r \rightarrow \sim q$)

Ako p i r i šibica se nalazi u Faradayevu kavezu, onda će se zapaliti. ($p \& r \& s \rightarrow q$)

Ako p i r i s i u sobi nema kisika, onda se *neće* zapaliti. ($p \& r \& s \& t \rightarrow \sim q$)« (Brandom, 2001: 88)

Čini se da je ovdje u igri uvođenje argumentacije koja je implicitno vitgenštajnovska. Sjetimo se da je koncept jezične igre, kao središnji koncept *Filozofskih istraživanja*, Wittgenstein uveo da bi naznačio svoj metodološki okret k *jezičnim praksama* kao toposu razumijevanja smisla i značenja jezičnih općenitosti koje se upotrebljavaju u različitim govornim kontekstima.

»Izrazom ‘jezična igra’ ovdje se treba istaknuti činjenica da je *govorenje* jezika dio neke djelatnosti ili životne forme.« (Vitgenštajn [Wittgenstein], 1980: 48)

Brandom je prepoznao da je Wittgenstein ispravno identificirao normativnu snagu značenjski sadržajnih propozicijskih struktura. Wittgenstein problematizira i ono što je bitno za inferencijalnu filozofiju: on propituje i same norme. Tako Brandom iščitava njegovu filozofiju i ukazuje na to da je Wittgenstein pokušao identificirati uvjete pod kojima je neki pojmovni sadržaj istinit:

»Jedna od najvažnijih Wittgensteinovih tvrdnji jest ona po kojoj prakse u kojima su implicitne norme koje artikuliraju značenje i njihovu primjenu u mišljenju moraju biti *socijalne* prakse.« (Brandom, 1994: 53)

Brandomova je analiza rezultirala tezom da ova filozofija čini sve da pokaže da norme koje su eksplicitne u formi pravila ovise o normama koje su implicitne u praksi. Normativnost o kojoj je ovdje riječ mora se dovesti u vezu i sa samim konceptom racionalnosti i pokazati da je normativni narativ plauzibilan za eksplikaciju istog.

Racionalnost i normativnost

Kada se pokušavaju objasniti normativnost i sam normativni idiom, najčešće se ukazuje na to da je to jedna zasebna fenomenologija koja važi u različitim socijalnim sferama i koja je bitna za različite tipove socijalnih interakcija jer na njih djeluje kohezivno. Problem nastaje kad se pokuša utvrditi ontološki status ovih činjenica i objektivnost njihova važenja. U tom pravcu ide Stephen Turner kad govori o prirodi normativnosti:

»Normativnost je posebna sfera činjenica koje procjenjuju, opravdavaju, čine mogućim i reguliraju normativni govor, isto kao i pravila, značenja, ono simboličko i mišljenje. Te su činjenice posebne po tome što im se empirijski ne može pristupiti i nisu dio uobičajenog tijeka objašnjenja. Ipak, one su nužne u smislu da, kada ne bi postojale, svakodnevni normativni govor, uključujući i takve stvari kao što su tvrdnje o tome što neka riječ znači ili što je neki zakon, ne bi bio opravdan, ne bi bio smislen, bio bi pogrešan ili iluzoran.« (Turner, 2010: 1–2)

I Brandom uvida da je integracija normi u razumijevanje socijalnih interakcija od bitne važnosti za interpretaciju i evaluaciju nekog ponašanja: ono po čemu se njegovo stajalište razlikuje jest to što on vjeruje da je osnova interpretacije pragmatička normativnost. U tom se kontekstu izdvajaju pojmovi *obvezivanja* i *ovlaštenja* kao središnji eksplanatorni termini. Ti termini mogu procijeniti i izreći to da li je određeno ponašanje kompatibilno sa standardima racionalnosti prema kojima se vrši interpretativno postupanje. Tako činimo, na primjer, kad nekome pripišemo neko znanje kao prihvatljiv oblik racionalnosti. Ovdje vidimo da norme koje su implicitne u korištenju nekog pojmovnog sadržaja moraju imati duboko ukorijenjeno socijalno porijeklo i mogu se kroz pojmove *obvezivanja* i *ovlaštenja* uvijek učiniti eksplicitnim.

»Kad nazovemo nešto što netko posjeduje ‘znanjem’, činimo tri stvari: *pripisujemo neko obvezivanje* koje može igrati ulogu, kao i premise i konkluzije u odnosu na druga obvezivanja, *pripisujemo ovlasti* u vezi s tim obvezivanjem i *prihvaćamo* i sami to isto obvezivanje. Činiti to znači usvojiti kompleksno, esencijalno *društveno* artikularno stajalište ili društveno artikularnu poziciju u igri pružanja i zahtijevanja da se pruže razlozi [za ovo pripisivanje, op. aut.].« (Brandom, 2001: 119)

Činjenica da se ovdje postulira društveno stajalište nameće pitanje o fenomenologiji ovih normi. Sličan se problem pojavljuje i u filozofiji Donalda Davidsona kad on pokušava utvrditi objektivnost pojmovnog sadržaja i njegovo važenje za interpretativno-komunikativno postupanje (Davidson, 2004).

Davidson razumije da eksplanatorni modeli variraju, ali razlika nije radikalna: Davidson svijet razumijeva realistički, što ga dovodi do uvjerenja da nisu moguće kardinalne razlike u jezičnom oblikovanju istog. Posebnu sferu čine pojmovni sadržaji koji su objektivni, a koji se prepoznaju kao identični u njihovoj primjeni na sve oblike znanja, bilo da govorimo o znanju naših vlastitih mentalnih sadržaja ili o znanju bilo čega drugog.

Tako i Brandom svoj normativizam bazira na ideji objektivnosti normi koje upravljaju jezičnim praksama. Ovdje se još jednom pojavljuje nešto što Brandom povezuje s Wittgensteinom. Već smo naglasili da se Brandom oslanja na Wittgensteinovu koncepciju jezične igre. No on se također koristi i njegovom idejom o nemogućnosti razumijevanja norme izvan konteksta zajednice. Kao što kaže Meredith Williams:

»Wittgenstein nam daje novi način razmišljanja o normativnosti i nužnosti 'pravilima vođenih' praksi. Oba ova svojstva uključuju zajednicu. Normativnost pravila je utemeljena u dogovoru koji zajednica tijekom vremena postiže; ograničenja ili nužnost pravila utemeljeni su u formiranju druge prirode, one koja se postiže tijekom procesa akulturacije.« (Williams, 1999: 168–169)

Brandom, slično kao Wittgenstein, odbacuje mogućnost da postoji neki način razumijevanja normi koji nema socijalne korijene. To je zato što navedeni normativni pojmovi imaju smisla samo u kontekstu šireg društvenog slaganja oko prirode komunikativne igre koja je uvijek igra pružanja razloga i traženja od drugog da pruži razloge za određeno jezično ponašanje. Na taj način Brandom zaokružuje svoj narativ o racionalnosti: on želi pokazati da je glavni zadatak njegova pristupa racionalnosti da racionalnost objasni iz perspektive praktičnog verbalnog ponašanja govornika nekog jezika:

»Biti racionalan znači biti vezan ili ograničen ovim normama, znači biti subjekt autoritetu razloga. Reći 'mi' u tom smislu znači smjestiti sebe i druge u prostor razloga, i to na način pružanja razloga i zahtjeva da se oni pruže za naše stavove i naše čine. Usvajanje ovog praktičnog stajališta znači uzimati nas ili tretirati kao subjekte kognicije i činjenja, a tome je tako zato što se stavovi koje usvajamo kao odgovor na podražaje okruženja uzimaju kao *uvjerenja* samo ako služe razlogu i stoje u službi razloga, a radnje koje mi izvodimo smatraju se *činjenjem* samo ako možemo ponuditi i istražiti razloge za njih. Naši stavovi i ono što činimo pokazuju neki inteligibilan sadržaj, i to sadržaj koji se može prihvatiti ili razumjeti putem mreže razloga i onoga što se može inferencijalno artikulirati.« (Brandom, 1994: 5)

Jasno je da je ovdje moguće iščitavati Brandoma i kao legitimnog nastavljača teoretičara kao što su Karl-Otto Apel ili Jürgen Habermas, koji su kao alternativu novovjekovnom subjektivizmu razvili ideju o komunikativnoj zajednici kao jedinom »autoritetu« po pitanju objektivnosti. Mislimo da je to plauzibilno čitanje Brandoma, s tim što je važno razumjeti da on ima jedinstvenu pragmatičku optiku u čijem središtu stoji ideja o inferencijalnoj arhitekturi naših kognitivnih kapaciteta.

Zaključak

U radu smo ukazali na to da je Brandom na stajalištu da samo precizna i detaljna analiza naših *jezičnih praksi* može i treba dovesti do razumijevanja samorazumijevanja čovjeka kao racionalnog, logikom vođenog bića koje se upravo po tome razlikuje od drugih živih bića. Brandom želi artikulirati vokabular koji je eksplanatorno relevantan: potreba da se takav vokabular odredi vođena je klasičnim zahtjevom da se racionalnost prikaže kao osobitost ljudske vrste. Tako je racionalnost za Brandoma ona karakteristika kojom se opisuje sposobnost vladanja pojmovnim sadržajima i normama koje su implicitne u našoj diskurzivnoj praksi i koje se ne smiju poistovjetiti s logičkim kapacitetima.

To je upravo obrnuta teza od one koju iznose zastupnici formalizma: logički kapaciteti pretpostavljaju racionalne kapacitete i na njima su izgrađeni.

U radu je analiziran taj koncept racionalnosti i – ako se vratimo na pitanje postavljeno na početku rada te pokušamo, misleći u duhu Brandomova učenja, dati odgovor na nj – dolazimo do zaključka da je prvo što možemo tvrditi činjenica da je Brandom nastavljač ideja koje polaze od toga da su sva pitanja vezana za razumijevanje pojmova kao što je racionalnost razumljiva tek iz postuliranja komunikativne zajednice kao zajednice koja je okvir za ispravno razumijevanje navedenoga. To ne znači da Brandom naprosto slijedi eksplanatorne obrasce koje su dali Apel, Habermas i drugi koji su obrađivali ovu tematiku. Naime, ono što Brandom prihvaća odnosi se na komunikativni okvir unutar kojeg ovo pitanje možemo uopće i tretirati. Ono što je, međutim, autentični Brandomov doprinos jest optika pragmatičkog normativizma koja treba objasniti strukturu racionalnoga ponašanja govornika koji razmjenjuju misli. Drugim riječima, osnovna je poruka da se svaka ispravna analiza ljudske racionalnosti mora primarno objasniti jezičnu kompetenciju govornika, i to samo u stvarnoj komunikativnoj interakciji između različitih govornika. Eksplanatorni vokabular koji je najprikladniji za to jest vokabular normativne pragmatike s pojmovima obvezivanja i ovlaštenja kao pojmovima koji objašnjavaju tretiranje pojmovnih sadržaja u socijalnoj igri davanja razloga za određeno jezično postupanje.

Time se otvaraju brojna pitanja koja se odnose na korijene i porijeklo tih normi, njihovu važnost u izgradnji semantičkih i epistemskih stereotipa, itd. Vjerujemo da je Brandomova misao plodno tlo za daljnje razumijevanje složenih fenomena koje smo ovdje samo naznačili. Ako je ovaj rad uspio barem u svojoj namjeri da ukaže na važnost i složenost Brandomova učenja te da usmjeri na buduća istraživanja Brandomova djela, smatramo da je ispunio svoju primarnu svrhu i dostigao svoj istraživački cilj.

Literatura

- Brandom, Robert (1994). *Making It Explicit: Reasoning, Representing, and Discursive Commitment*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brandom, Robert (2001). *Articulating Reasons: An Introduction to Inferentialism*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brandom, Robert (2008). *Between Saying and Doing: Towards an Analytic Pragmatism*. Oxford: Oxford University Press.
- Brandom, Robert (2009). *Reason in Philosophy: Animating Ideas*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Davidson, Donald (2004). *Problems of Rationality*. New York: Oxford University Press.
- Ibrulj, Nijaz (1999). *Filozofija logike*. Sarajevo: Sarajevo Publishing.
- Rorty, Richard (1989). *Contingency, Irony, and Solidarity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stekeler-Weithofer, Pirmin (ur., 2008). *The Pragmatics of Making it Explicit*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Turner, Stephen P. (2010). *Explaining the Normative*. Cambridge: Polity Press.
- Vitgenštajn, Ludvig [Wittgenstein, Ludwig] (1980). *Filozofska istraživanja*. Beograd: Nolit.
- Wanderer, Jeremy (2008). *Robert Brandom*. Stocksfield: Acumen.
- Williams, Meredith (1999). *Wittgenstein, Mind and Meaning: Towards a Social Conception of Mind*. New York: Routledge.

Kenan Šljivo

**In the Networks of Norms:
Brandom's Understanding of Rationality**

Abstract

The paper analyses the concept of rationality as developed in the philosophical considerations of Robert Brandom. It is the analysis of Brandom's pragmatically-oriented discourse concerning the issue of rationality from the perspective of human being's linguistic practices, where only upon meeting the other members of specific linguistic community the aspects of human nature we may characterise by the term rationality are manifested. The central part of this paper treats Brandom's normative idiom that he postulates as explanatorily most suitable for understanding the linguistic practices and the idea of rationality based upon them.

Keywords

Robert Brandom, rationality, linguistic practice, interpretation, norm